

Одержано редакцією 16.01.2013
 Прийнято до публікації 28.05.2013

Аннотация. *Новак А.В. Галиция интеллектуальная: шаги к национальному самоопределению середины XIX в. В статье отражены основные тенденции национального самоопределения галичан в середине XIX в., в том числе и «западное видение» украинской национальной идеи. Путем анализа ментального базиса и мировоззренческих ориентиров интеллигенции, очерчено национальную перспективу «культурного пробуждения» галицкого украинского сообщества, на основе научного наследия историков-классиков.*

Ключевые слова: *Галиция, национальный вопрос, самоопределение, национально-культурное единство, интеллигенция*

Summary. *Novak A.V. Intellectual Galicia: steps of national self-determination in the middle of the 19th century. The paper shows the main trends of national self Galicia in the middle of the nineteenth century and hence «western vision» of the Ukrainian national idea. By analyzing the mental and ideological basis of guidelines outlined national intelligentsia term «cultural awakening» Galician Ukrainian community in a scientific achievements of classical historians. Roles and contribution in co-operation of the intellectual world of sides are elucidated, this co-operation had the ultimate goal of maintenance and transformation of tradition («folk soil») in historically new quality – national. The article analyzes and systematizes existing historiography of the period concept for development of the Ukrainian state in the views Galician intelligentsia. Studied the evolution of main areas of research and views outlined the factors that led to a change in outlook intellectuals. In the title the characteristics of the approach and the reasons for disagreement are studies, which solve some intelligent questions representative of the study period. With the integrated use of existing sources and historiographical developments reasoned statement of the unity of the Ukrainian nation, formed in the test period, offset by “regional-imperial factor” in the making «Ukrainian national intelligentsia».*

Key words: *Galicia, national issues, self-determination, national and cultural unity, intellectuals*

УДК 94(477)“18”:811.161.2

Н. О. Попова

МОВНЕ ПИТАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ТРЕТІЙ ЧВЕРТІ XIX ст.

Анотація. *У статті висвітлено мовну ситуацію в Україні впродовж третьої чверті XIX ст. Досліджено погляди українських інтелектуалів щодо лінгвістичних прав українського народу. Доведено, що українська мова і література були важливими чинниками формування української національної ідентичності.*

Ключові слова: *мова, українські інтелектуали, національна ідентичність*

Постановка проблеми. Серед культурних чинників процесу націотворення у XIX–XX ст., одними з найголовніших були секуляризація, уніфікація, стандартизація та масове впровадження «національних» мов, які в одних випадках уже були державними, в інших – мали на такі перетворитися. Якщо для «державних націй», питання «одержавлення», стандартизації та уніфікації мови було частиною загальнішого процесу «впорядкування», зміцнення, стабілізації системи суспільних, культурних зв'язків усередині нації, то для «неісторичних народів» (до яких у той час належала й Україна), творення власної держави було справою майбутнього, а «мовне питання» часто перетворювалося на революційне гасло, оскільки мова вважалася основною складовою національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовного питання та формування української національної ідентичності в третій чверті XIX ст. вже аналізувалася вченими. В цій площині заслуговують на увагу зокрема праці Г. Касьянова [1], В. Матвіїшина [2], І. Яворської [3], Б. Андерсона [4], Е. Сміта [5] та ін. Однак теоретичне та науково-практичне значення цього питання вимагає подальшого студіювання, що й зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Мета статті – проаналізувати мовне питання у контексті формування національної ідентичності українців упродовж третьої чверті XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Українська інтелігенція, під час реалізації національного проекту, першочергово почала культивувати саме мовну емансипацію, оскільки мова на той час вважалася однією з головних ознак нації. Таке твердження, за словами С. Легези, має під собою досить представницький фундамент. Це відобразилось і в зарубіжній науковій думці (від Й. Гердера до Я. Коллара), і в місцевих рефлексіях із цього приводу (М. Костомаров, П. Куліш, В. Антонович та ін.) [6, 85].

М. Костомаров зокрема зауважував: «Особливість народну перш за все дає мова. Це головний признак, по якому відома група людського населення признається такою, що має народну фізіономію в більшій чи меншій відмінності від інших. За цією головною ознакою для спостерігача слідує географічні та історичні особливості» [7, 405]. В. Антонович, хоч і не вважав, що мова є головною ознакою нації, віддаючи перевагу антропологічному чинникові, все ж таки стверджував, що «вона є вельми значною прикметою національності» [8, 90]. На самостійності української мови як основному факторі захисту однієї нації від іншої наголошували і діячі Харківської громади: «Самостійність української мови, вдачі і поглядів – от перше, на що ми вказуємо москалям для свого захисту» [9, 183].

Однак, у процесі пропагування української мови та літератури, інтелігенція зіткнулася з українофобськими настроями росіян та поляків, які теж усвідомлюючи, що і їхня мова є основною ознакою національної спільноти, намагалися сполонізувати та зрусифікувати український народ, шляхом насадження відповідних мов.

З цією метою, поляки на західноукраїнських землях почали видавати граматку, писати статті, вірші малоросійською мовою польськими літерами, розповсюджували польський буквар для дітей «усіх соціальних верств, племен і віросповідань» [10, 14–15]. У таких польсько-українських букварях українофіли вбачали реальну загрозу становленню української нації. С. Погарський з цього приводу із занепокоєнням писав в «Основі»: «До чого ж приведуть народ ці Elementarze? – відтак друге, третє покоління не буде знати *граматки* (курсив С. П. – Н. П.), а без неї, непомітним чином, народ піде не своїм шляхом... Що ці побоювання не безпідставні, можна довести тим, що в далекому майбутньому можна передбачити багато – навіть унію і католицизм. Від цього одне спасіння – викладання на південно руській, українській мові» [10, 19–20].

Російські лінгвісти теж заперечували самостійність української мови і право на її розвиток. Звичайним «науковим» аргументом такого заперечення було твердження, що українська мова є лише «*наречием*» російської мови, а тому в культурному вжитку та літературі українці мусять користуватися російською мовою, яка, мовляв, є «*общерусской*».

Варто відзначити, що складною була мовна ситуація й у середовищі самої української спільноти. О. Лазаревський у праці «Очерки, заметки и документы по Малороссии» описав мовну ситуацію в Харківській губ., яка, за його словами, була «зовсім не Малоросійська... Смішно, – зазначав він, – бачити зневагу місцевих купців і чиновників до малоросійського нарiччя, коли самі вони нестерпно говорять для московського вуха» [11, 5]. Є. Чикаленко у спогадах так писав про вихідців із селян: «Характеристично, що найменше говорили українською мовою і найменше цікавилися українським рухом селянські хлопці, оті земські вихованці; вони одні й соромилися рідної мови і не признавалися до неї, за рідким винятком. Мабуть бажаючи швидше позбавитися отого тавра – “мужицтва”» [12, 76].

Ці обставини спонукали українську інтелігенцію до написання статей у періодичних виданнях, де обґрунтовувалося право української мови на самостійне існування. Так, М. Костомаров у статті «Задачи украинофильства», наголошував: «Малоросійське нарiччя має право на існування вже тільки тому, що воно існує, а право викладати свої думки на ньому оснований на тій простій аксіомі, що здібність слова дана Богом людині для того, щоб виражати свої думки» [13, 559]. В. Антонович, відстоюючи права української мови, аргументував тим, що «на цьому нарiччі говорить значна кількість людей, яка обчислюється в мільйонах, і якщо викоренити це нарiччя із сім'ї, церкви, школи чи навіть із книг, то народ затримається у своєму розвитку, з труднощами буде залучатися до культурного життя» [14, 154].

Принагідно зазначимо, що діячі Харківської громади теж взяли активну участь у відстоюванні прав української мови, спростовуючи твердження, що тільки російська мова і література є єдиними для росіян та українців. Зокрема вони наголошували: «Як ми можемо назвати російську літературну мову своєю, коли філологічна основа її московська, 9/10 слів – чисті московські, а останні або складені письменниками, або ж чужоземні; весь склад, всі вирази і властивості мові – московській» [9, 183].

Важливий внесок у відстоювання лінгвістичних прав українського народу зробив П. Житецький, який статтею «Русский патриотизм (Ответ дню)» доводив самотність української мови. Він, між іншим, зазначив, що «нема сумнівів, що Великооруська і Малоруська народність споріднені, що між ними дійсно існує взаємне тяжіння, що доведено історією, але ця внутрішня єдність усього руського племені не виключає народних типів, не порушує існування у малоросів особливої мови та літератури» [15, 14]. На закиди поляків, які називали «малоросійську мову *хлопською мовою* (курсив П. Ж. – Н. П.) та вельможну делікатність великоросів, які стверджували, що Малоросійська мова назавжди залишиться мовою простолюдинів, а не школи і освіченості, – П. Житецький відповідав, – мова – вільний орган Духа: йому чужий аристократизм і всякі умовні рубрики, придумані цивілізаторами. Його повнота повинна бути повнотою життя, незалежно від каст і поділів, у ній існуючих» [15, 14].

Прикметно, що для доведення окремішності української мови інтелігенція активно посилалася на досягнення у цій царині закордонних учених. Так, В. Антонович писав: «Знаючи і скільки небудь без перебільшення у ставленні до цього питання вчені визнають за мовою південноруською признаки самостійної мови. Свої думки висловили кращі слов'янські філологи: Міклошич, Ягич, Новакович, Максимович, Лавровський, Пипін та ін. Ще Шафарик у своєму “Слов'янському народоописанні” навів до 30 фонетичних та граматичних відмінностей малоруського наріччя» [15, 146].

На наш погляд, доволі продуктивним у реконструкції процесу становлення української мови як ідентитету української нації, є підхід, запропонований І. Лисяком-Рудницьким. Згідно останнього, вивчаючи мовне питання, насамперед варто з'ясувати не стільки «повноту або неповноту літератури, через визначення наявності або відсутності певних рис, а радше те, чи спроможна література задовольнити всі істотні культурні потреби свого власного суспільства у певний історичний період» [16, 31]. Крім цього, вчений стверджував, що українські мислителі першої половини ХІХ ст. відчували неповноту української літератури, вважали, що вони мали працювати для збагачення російської літератури. Дослідник ставить за приклад М. Максимовича, який у листі до одного зі своїх галицьких кореспондентів зауважив, що «в підросійській Україні не може бути [повної] словесності південноросійською [українською] мовою – нею можуть бути лише окремі твори: Котляревського, Квітки, Гребінки та інших», а «головним покликанням української мови було збагачувати російську літературну мову, яку він вважав спільною для Північної і Південної Росії» [16, 31].

Для генерації української інтелігенції другої половини ХІХ ст. доведення окремішності української мови, її самотності та створення української літератури, здатної задовольнити культурні прагнення всіх верств української нації, стало пріоритетним напрямом діяльності в межах реалізації національного проекту. «Письменники, літературні критики й публіцисти – М. Костомаров, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, М. Драгоманов та ін. – ясно визнавали реальності цієї проблеми й обговорювали різні стратегії її подолання» [16, 31] – стверджує І. Лисяк-Рудницький. Більше того причиною зміни поглядів української інтелігенції стосовно мовної проблематики стало усвідомлення нею лінгвістичного питання як питання політичного. Причому доведення самостійності мови давало змогу довести спроможність самостійного культурного життя українців, а в перспективі – можливості суверенного існування нації та держави.

Мова для української інтелігенції була і важливим консолідуючим чинником, оскільки як стверджує Б. Андерсон «існуюча мова пануючого класу, помножена на силу територіальної держави, друкованого слова і системи народної освіти, може стати важливим інструментом консолідації широких верств населення» [4, 48]. Таким чином, українська інтелігенція, усвідомивши важливість мовного чинника в процесі українського націотворення, розробляла реальну «програму» дій у цьому напрямі, основними складниками якої було: вироблення єдиного українського правопису, створення якісної літератури, поезії, видавництво книжок українською мовою та введення її до навчального процесу.

Першочерговим завданням для української інтелігенції щодо реалізації мовного питання стало створення української літератури. Так, одним із пріоритетних напрямів

діяльності харківської інтелігенції «було розвивати народ на його власних початках, вироблювати літературну мову і допомагати складанню самостійної української літератури» [9, 183], оскільки, на переконання харків'ян, пришвидшити процес становлення самостійного розвитку українців можна тільки через популяризацію народної мови, «а виробити її... інакше не можна, як тільки силкуючись зложити цілу літературу, згодну не для одних селян, а й для усіх українців; таку літературу, яка б удовольняла духовні потреби не тільки простих хліборобів, а й вищої народної громади» [9, 185].

Аби література була призначена не тільки для селян, а й для інтелігенції, П. Куліш, скажімо, вважав необхідним перекласти Чайльда Гарольда, Гамлета, Вільгельма Теля, Геца фон Берліхінгена і Ламермурську Молоду, завдяки чому він сподівався спрямувати «форми змужичалої мови на послуги думки вселюдської» [17, 349]. Загалом П. Куліш відіграв ключову роль у процесі створення української літературної мови, яку вважав «єдиним скарбом українців». Його авторству, як відомо, належить і вироблення українського правопису, який згодом отримав назву «кулішівка». Редагуючи твори інших українських літераторів, він послуговувався цією правописною системою. Загалом кількісний вимір україномовної продукції, створеної інтелігенцією, можемо простежити за роками. Так, 1850 р. – з'явилося лише 1 видання, 1852 р. – 2, 1854 р. – 3, 1855 р. – 4, 1856 р. – 5. Далі почалося досить стрімке зростання, що тривало кілька років: 1857 р. – 2, 1860 р. – 24, 1861 р. – 33, 1862 р. – 41 [18, 112].

Загалом українська інтелігенція у справі розвитку української мови не обмежувалася теоретизуванням на сторінках періодичних видань, а робила й практичні спроби з її впровадження до навчального процесу. Так, 18 березня 1862 р. Полтавська громада надіслала петицію Петербурзькому комітетові грамотності при 3 відділі Вільного економічного товариства. Від імені осередку її підписали Д. Пильчиков, В. Лобода й О. Кониський. Ними наголошувалося, що в Полтавській губ. проживають українці, які розмовляють рідною мовою, суттєво відмінною від російської, тому поширювати грамотність серед них слід українською мовою. Також доречніше перекладати місцевою мовою і книги, ніж перевчати мільйони людей. Українці готові сприйняти грамотність і освіту тільки на власній мові, а перенавчання дітей російською мовою наражається на неймовірні труднощі, до того ж це має негативні моральні наслідки, оскільки веде до розриву стосунків між батьками та дітьми.

Водночас вони переконували, що сподівання, буцім, читання на чужій мові викличе в народі любов до неї, тоді як він вживає свою рідну мову в сім'ї та господарстві, є марним. Наприкінці петиції автори просили Петербурзький комітет грамотності домогтися офіційного дозволу на запровадження в початкових школах навчання українською мовою і, відповідно, на включення до реєстру шкільних підручників для України «Грамотки» П. Куліша та «Букваря» О. Строніна [19, 12–14].

Однак у запровадженні української мови до початкових шкіл російський уряд вбачав політичну загрозу єдності імперії. Міністерство народної освіти видало циркуляр, за яким керуючі особи, перед зачисленням кандидатів на учительську посаду в школи та початкові народні училища, повинні робити запит до місцевих губернаторів, відносно моральної та політичної благонадійності цих кандидатів. Загалом російський уряд почав проводити політику щодо залучення із внутрішніх губерній на посади вчителів і вихователів осіб російського походження.

Принагідно зазначимо, що українська інтелігенція намагалася запровадити українську мову не лише до школи, а й у справи державні, щоб довести можливість її використання в наукових працях. Із цією метою П. Куліш друкував в «Основі» «Історію України з найдавніших часів», а також переклав з російської «Положення про селян».

Особливого значення в процесі становлення української мови як національної, українська інтелігенція надавала періодичним виданням. Важливу роль у розвитку української мови відіграло видання журналу «Основа», де друкували художні твори української літератури. Побачили світ праці понад 40 авторів, у тому числі Т. Шевченка (більше 70 поезій), П. Куліша, Л. Глібова, С. Руданського, П. Гулака-Артемівського, О. Кониського, О. Стороженка, С. Писаревського, Д. Мордовця, Г. Барвінок, Я. Кухаренка,

М. Вербицького, П. Кузьменка, О. Навроцького, В. Олександрова та ін. На його сторінках публікувалися статті на мовні теми М. Максимовича, М. Гатцука, О. Котляревського та ін. Ідею впровадження української мови в шкільне навчання відстоювали П. Куліш, М. Шевченко, Б. Познанський. У своїх працях ці автори відстоювали й пропагували думки про давність і самотність української мови, право українців на освіту рідною мовою, необхідність відкриття мережі народних шкіл та видання підручників і науково-популярної літератури українською мовою.

Українська інтелігенція, через україномовні періодичні видання, намагалася сприяти насамперед національному самовизначенню української спільноти. Підтверджує це і Б. Андерсон, який у межах теорії про «лексикографічні революції» значну увагу приділяв появі газети. Він вважав, що саме читання однієї і тієї ж газети (газет) в один і той же час однією групою людей формує їхнє уявлення про спільність. «Чи можна уявити більш яскравий образ секуляризованої, заключної в історичному часі уявленої спільноти» [6, 55]. Потрібно відзначити, що ця спільність посилюється і тим, що читачі газет об'єднуються вибором інформації, яку вони отримують. Тут існує очевидна взаємозалежність – газети пишуть про те, що читачеві цікаво, але одночасно формують його інтереси вибором інформації.

Показовою є ситуація, коли на початку 1860-х рр. у періодичних виданнях почалася так звана «абеткова війна», що точилася не тільки між українцями – росіянами, українцями – поляками, а й тією частиною української інтелігентної спільноти, яка мала чітко виражену проросійську спрямованість.

Той факт, що український народ має свою мову, інтелігенція намагалася донести і до європейської спільноти. Про це свідчить цитата із статті «Малорусская национальность рядом с польскою. Письмо к Editeur de...», де українці стверджували, що «українська мова, за дослідженнями філологів, є також слов'янською мовою, як російська, сербська, чеська і т. д. Народ, який розмовляє цією мовою, налічує 14 млн.» [20, 12].

Особливу роль в акцентуванні української мовної проблеми на європейській арені відіграв М. Драгоманов, активна громадсько-політична діяльність якого особливо яскраво виявилася 1878 р., коли в Парижі відбувався перший міжнародний літературний конгрес під патронатом патріарха французької літератури В. Гюго. Цю подію М. Драгоманов успішно використав для того, щоб привернути увагу світової громадськості до ганебного Емського указу 1876 р. про заборону в Російській імперії української літератури, переклав українською мовою творів зарубіжних письменників та заборону вживання української мови на сцені й при нотописанні. З цією метою М. Драгоманов підготував і виголосив французькою мовою на конгресі доповідь – «Українська література, заборонена царським урядом». Свою брошуру-довідку М. Драгоманов передав В. Гюго з відповідною редакцією. Згодом брошура була видана також італійською, німецькою, сербською, білоруською, іспанською мовами [2, 62].

Висновки. Оскільки мова на той час вважалася однією з головних національних ознак, то першочерговим завданням української інтелігенції в процесі формування української ідентичності було формування насамперед української мови та літератури. Завдяки діяльності Т. Шевченка, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та ін., було обґрунтовано історичну давність і самотність української мови, створено український правопис. Українські національні діячі доклали значних зусиль, аби ввести українську мову в усі сфери суспільного життя. Так, велася робота над видавництвом україномовних підручників, літературних творів, книг релігійного змісту та періодичних видань. Загалом лінгвістичні прагнення української інтелігенції сприяли не тільки етніфікації українців від поляків та росіян, але виступали водночас і потужним інтегруючим чинником внутрішнього життя української спільноти.

Список використаної літератури

1. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
2. Матвіїшин В. Українська мова – найважливіший чинник національної духовності та соборності держави (на матеріалах української та зарубіжної літератури) / В. Матвіїшин // Україна Соборна : Зб. наук. ст. – К., 2005. – Вип. 2. – Ч. II. – С. 59–64.
3. Яворська І. Українська мова як чинник національної ідентичності : ретроспективний погляд / І. Яворська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua>.

4. Андерсон Б. Уявлені спільноти : Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон. – К. : Критика, 2001. – 227 с.
5. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 223 с.
6. Легеза С. Романтизм і українська історіографія : методологічний аспект / С. Легеза. : дис. ... канд. іст. наук. 07.00.06 / Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 1998 – 167 с.
7. Костомаров Н. Лекції Г. Кояловича по истории Западной России / Н. Костомаров // Костомаров Н. Русские инородцы. – М. : Чарли, 1996. – С. 404–411.
8. Антонович В. Три національні типи народні / В. Антонович // Антонович В. Моя сповідь : Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К. : Либідь, 1995. – С. 90–101.
9. Лист харківської Громади до галицької молоді. Письмо із Задніпровської України 1862 р., листопад // Супрунюк О. Харківська громада наприкінці 1862 р. / О. Супрунюк // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 180–187.
10. Погарский С. О народном образовании и о средствах для издания учебников на украинском языке / С. Погарский // Основа. – 1862. – № 7. – С. 14–15.
11. Лазаревский А. Очерки, заметки и документы по Малороссии / А. Лазаревский. – К., 1896. – 158 с.
12. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907) / Є. Чикаленко. – К. : Темпора, 2003. – 416 с.
13. Костомаров Н. Задачи Украинфильства / Н. Костомаров // Костомаров Н. Русские инородцы. – М. : Чарли, 1996. – С. 554–568.
14. Антонович В. Записка в справі обмежень української мови / В. Антонович // Антонович В. Моя сповідь : Вибрані історичні та публіцистичні твори – К. : Либідь, 1995. – С. 153–159.
15. Житецький П. Русский патриотизм (ответ Дню) / П. Житецький // Основа. – 1862. – № 3. – С. 14–21.
16. Лисяк-Рудницький І. Зауваги до проблеми «історичних» та «неісторичних» націй / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – С. 28–39.
17. Лист П. Куліша до Г. Галагана від 30 березня 1857 р. // Частная переписка Г. П. Галагана. 3 Письма П. А. Кулиша (1856–1858 гг.) // Киевская старина. – 1899. – № 9. – С. 349–350.
18. Панченко В. Особливості українського літературного життя другої половини XIX ст. / В. Панченко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2003. – № 2. – С. 75–81.
19. Шевелів Б. Петиції українських громад до Петербурзького комітету грамотності з р. 1862 / Б. Шевелів // За сто літ. – 1928. – № 3. – С. 11–16.
20. Малорусская национальность рядом с польской. Письмо к Editeur de... // Сокальский Л. Материалы к истории национального движения 60-х годов прошлого века / Л. Сокальский – К., б. г. – 12 с.

Одержано редакцією 30.04.2013
Прийнято до публікації 28.05.2013

Анотація. *Н.О. Попова. Языковой вопрос и формирование украинской национальной идентичности в третьей четверти XIX в. В статье проанализировано языковую ситуацию в Украине в третьей четверти XIX ст. Исследовано взгляды украинских интеллектуалов относительно лингвистических прав украинцев.*

Ключевые слова: *язык, украинские интеллектуалы, национальная идентичность*

Summary. *Popova N.O. Language question and the Ukrainian national identity formation in the third quarter of 19 century. The article highlights the linguistic situation in the Ukrainian of the third quarter of the 19th century. The views of the Ukrainian intellectuals concerning the linguistic rights of the Ukrainian people were analyzed. It was proved that the Ukrainian language and literature played an important role for raising the level of national identity in the Ukrainian community of the third quarter of the 19 century. In the article explore the ways of the decision problems of making the national educational system. It was established that most important sign of the Ukrainian national-liberation motion became the association cultural and political facilities of fight of the intelligentsia for its national self-determination. The question of expansion the using of Ukrainian language was the component part of development of general question of the national-state construction of Ukraine.*

Key words: *Ukrainian language, Ukrainian intellectuals, national identity*

УДК 373.09.908

О. О. Драч, А. А. Котиченко

ЖІНОЧА СЕРЕДНЯ ОСВІТА ПРОВІНЦІЙНОГО МІСТА: ОСМИСЛЕННЯ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІМНАЗІЙ ЧЕРКАС (кінець XIX – початок XX ст.)

Анотація. *Здійснено спробу осмислити практику функціонування жіночих гімназій на прикладі провінційного міста Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. На основі архівних матеріалів проаналізовано основні тенденції розвитку жіночих середніх навчальних закладів міста Черкаси.*

Ключові слова: *гімназія, середня освіта, провінція, гімназистка, вчителі*

Постановка проблеми. Одним із шляхів реформування системи освіти, залишеної в спадок від колишньої супердержави – СРСР, стала демократизація освітнього простору й створення недержавних навчально-виховних закладів різних типів і рівнів. У цьому аспекті актуальності набуває вивчення попереднього досвіду функціонування жіночої